

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ НА ДЕМОГРАФІЧНУ СИТУАЦІЮ ДЕРЖАВИ

В статті розглядаються основні показники робочої сили, міграції населення, її причини, фактори та наслідки, аналізується кількість всиновлених українських дітей іноземними громадянами, як складової частини мігруючої частини населення, характеризується демографічна ситуація в Україні, а також висвітлюються економічні наслідки старіння населення України.

Ключові слова: міграція, робоча сила, ринок праці, демографічний розвиток країни.

V.V. DRUZHININA, K.I. SKOROBRUH

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine

IMPACT OF LABOUR MIGRATION ON THE DEMOGRAPHIC SITUATION OF THE STATE

Abstract – The purpose of this article is based that by the available literature to analyze the impact and determine the impacts of labour migration on the demographic situation in Ukraine.

The article defined that the main reason of the labour shortage is migration. Identified the most attractive countries for migration, and shown the city and region of Ukraine, which often leave the Ukrainian citizens. Revealed the negative consequences of migration for Ukraine. Determined that one of the reasons of labour shortages is adoption of Ukrainian children by foreign citizens. Evaluated the current situation of the problem by analyzing the main indicators of the number of Ukrainian children that adopted by foreign citizens, reveals the purpose and the main reasons of adoption of Ukrainian orphans, analyzes the further status of adopted children, and also addresses the pros and cons of Intercountry Adoption and was given the forecast for the future.

The solution of this problem is possible by developing a strategy of international relations and improving of the regulatory framework.

Keywords: migration, labour force, labour market, demographic development of the country

Постановка проблеми та її актуальність. Трудова міграція – частина міжнародних економічних відносин. Міграційні потоки забезпечують значні переваги одним країнам, тим самим породжуючи певні проблеми країнам, що поставляють робочу силу. Не стала винятком й Україна, в якій спостерігається бурхливі потоки міграції населення. Це все зумовлено значними проблемами економічного, соціального та демографічного розвитку країни, внаслідок недосконалого законодавства, нехтуванням всіх норм, правил та законів, а також нездатністю країни забезпечити повну зайнятість населення.

Питання міграції населення вважається одним з найбільш актуальних та гострих проблем сьогодення української держави, адже величезна кількість трудового потенціалу країни мігрує за рубеж, тим самим спричинюючи дефіцит робочої сили в Україні. Таке негативне явище спричинене низкою економічних факторів, таких як національні відмінності в заробітній платі, наявність безробіття (у тому числі прихованого), національні відмінності в умовах праці, різницею в умовах життя в Україні та за рубежом, економічною нестабільністю та неспроможністю виходу з неї. Як наслідок українське населення мігрує в розвинуті країни світу.

Міграційні процеси в Україні спричинені, в значній мірі, через порушення прав людини, відсутності безпеки громадян, через політичні переслідування, інколи релігійні і екологічні, а також причини особистого характеру. Також значної уваги потребує такий вид міграції, як усиновлення іноземцями українських дітей, що помітно спричиняє дефіцит трудових ресурсів. Ця проблема спричинена тим, що українським законодавством дозволено усиновлення українських дітей іноземними громадянами. Доцільно зауважити, що до недавнього часу законодавство дозволяло усиновити безмежну кількість дітей іноземцям, що спричинило таку глобальну проблему як нестача молодих трудових ресурсів, що ще й підкріпилось старінням і виходом на пенсію існуючих робочих рук. Тому, теоретична розробка проблем усиновлення іноземними громадянами українських дітей як основного виду робочої сили є актуальною для Української держави.

Отже, міграція має безпосередній вплив на демографічну ситуацію держави. В Україні склалась напружена демографічна ситуація, тому що відбувається природне зменшення населення, що є стійким і довготривалим фактором, переважно за рахунок низького рівня народжуваності з одночасно високим старінням населення. Як наслідок, змінюється вікова структура населення, тобто збільшується чисельність непрацездатного населення за рахунок людей похилого віку і зменшується кількість працездатного населення та дітей. Тим самим збільшується кількість споживачів виробленої продукції і зменшує кількість тих, хто її виробляє.

За таких умов єдиним порятунком від наслідків демографічної кризи для України є збільшення кількості імміграції, інакше нашу державу спіткає поступове вимирання. Також можливим варіантом розв'язання цієї проблеми є здійснення комплексних заходів таких як, подолання бідності і масового безробіття, підвищення економічного добробуту населення, поліпшення соціального захисту, медичного

обслуговування тощо.

Аналіз дослідження. Значний внесок у дослідження теорії і практики міграції внесли такі вітчизняні вчені: Ю.І. Римаренко в роботі «Міграційні процеси в сучасному світі: обіговий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика» вперше у вітчизняній літературі розглянув міжнародно-правові, політологічні, соціологічні, етнологічні, управлінсько-правові аспекти міграційних процесів [8]. О.А. Маліновська розкрила в праці «Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні» науковий аналіз нових явищ міграційних процесів [9]. Чехович С.Б. виявив в своїй роботі «Теоретичні засади регулювання міграційних процесів в Україні», що людство у ході розвитку суспільства виробило основні правові засади, інститути і норми регулювання міграційних процесів [10]. В. Новік визначив в монографії «Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні» основні напрямки довгострокової імміграційної політики України, розробив і науково обґрунтував організаційно-управлінські форми і методи її проведення [11], Н.Р.Нижник в монографії «Державне управління в Україні: централізація і децентралізація» досліджується державне управління в Україні [12] та ін. Але фундаментом дослідження міграційних процесів в Україні є робота «Міграційні процеси в сучасному світі: обіговий, регіональний та національний виміри. Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика» за редакцією Ю.І.Римаренка. Дана робота розглядає такі ніким не досліджувані раніше етнічні, біологічні, культурні, медичні, правові та соціологічні проблеми.

Особливу увагу необхідно приділити працям таких російських науковців, аналіз робіт яких дозволяє відокремити основні компоненти, що характеризують причини і можливі наслідки міграції: В.С.Айрапетова, Ю.В.Арутюняна, Л.М.Дробіжева, А.Г.Здравомислова, В.Н.Іванова, Е.С.Красинец, Л.В.Макарова, А.В.Михайлова, Г.Ф.Морозова, И.Б.Орлова, В.И.Переведенцева, В.В.Степанова, В.А.Тишкова та ін. [1].

Питаннями правового і організаційного вдосконалення діяльності у сфері міграції розглянуті також у працях закордонних вчених: Т. Хаммари, Г. Вербунта, Д. Коста-Ласку, Г. Венден-Дідье та ін.

Формування цілей статті. Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі доступної літератури проаналізувати вплив та визначити фактори впливу міграції робочої сили на демографічну ситуацію України.

Результати дослідження. На сьогодні в Україні спостерігається дефіцит робочої сили спричинений, в значній мірі, міграційними процесами.

Міграція населення – процес переселення населення на термін більше 6 місяців, які змінюють місце проживання, перетинаючи кордони інших територій, назавжди або на тривалий термін. Іншими словами, міграція – всі види руху населення, що являють суспільну значимість.

У науковій літературі існують різноманітні підходи до класифікації типів міграцій. Виділяють: міграцію зовнішню (рух населення через державні кордони, який пов'язаний зі зміною місця проживання) і внутрішню (переміщення населення в межах однієї країни); міграцію сільського та міського населення; постійну (переміщення зі зміною постійного місця проживання) та тимчасову (маятникові, циклічні, епізодичні), організовану міграцію (здійснюється за допомогою державних чи громадських органів) і неорганізовану (здійснюється силами і засобами мігрантів) та ін. [2].

На сьогодні Україна являється значним експортером робочої сили на міжнародні ринки. За статистичними даними, частка людей, які мігрують в Україну в 10 разів менша, ніж частка українців, які мігрують за кордон. Доцільно зауважити, що мова ведеться про офіційну статистику, яка не враховує нелегальних мігрантів та біженців. Кожного року за рубіж виїжджає від 3 до 5 млн громадян України, більшість частина з яких знаходиться на території інших країн нелегально.

Значна хвиля міграції з України спрямована в такі країни як Росія, Чехія, Італія, Польща, Греція, а також Кіпр. В останні роки спостерігається стрімка міграція українців в Німеччину, Португалію, Іспанію та інші розвинені країни Західної Європи. Стрімко росте кількість українських мігрантів. Все більше українців емігрує для роботи у США, Канаду, країни Близького Сходу тощо [4].

Міграційний рух населення України за роками наведено в таблиці 1 [3].

Таблиця 1

Міграційний рух населення України за 2004–2012 рр., осіб

Роки	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Число вибулих	46182	34997	29982	29669	22402	19470	14677	14588	14517
Число вибулих на 10000 осіб наявного населення	1,0	0,7	0,7	0,7	0,5	0,4	0,3	3,2	3,2

З таблиці видно, що кількість людей, які мігрують з України починаючи з 2004 року іде на спад, але важливо врахувати й те, що частка населення в Україні в 2012 році значно менша в порівнянні з 2004 роком. Тобто тенденція міграції в Україні набирає обертів, про це свідчать показники чисельності вибулих на 10000 осіб наявного населення (3,2 в 2012 році відносно 1,0 в 2004 році).

Розглянемо міграційний рух населення України по регіонам за роками (табл. 2) [3].

Отже, з даних табл. 2 видно, що найбільша частка людей мігрувала з м. Київ, Дніпропетровській та

Донецької областях. Також доцільно зауважити, що високі показники вибулих в Автономній Республіці Крим, Луганській, Одеській та Харківській областях.

На сучасній арені Україна переживає період значних міграційних процесів, які на жаль, мають не сприятливі наслідки для її розвитку. Тому дуже важливо приділити увагу цим процесам, які мають стрімкий ріст, розробивши належну політику та забезпечити сприятливі умови перебування.

Міграція робочої сили для України несе переважно негативні наслідки такі як: втрата висококваліфікованих спеціалістів (особливо науковців і фахівців), що спричиняє уповільненню темпів науково-технічного прогресу; втрата конкурентоспроможної робочої сили; втрата іноземної валюти, яка вивозиться іммігрантами; ріст злочинності та соціальної напруженості у суспільстві, який спричинений міжнародними конфліктами; політичні та економічні претензії до України через ріст нелегальної трудової міграції українців; дискримінація та експлуатація українців місцевими роботодавцями; збільшення тиску на національний ринок праці через конкуренцію робочої сили за рубежом.

За прогнозами вчених сальдо міграції населення України поступово зростатиме. Кількість вибулих зменшиться тільки тоді, якщо підвищиться рівень та якість життя населення. Для цього необхідно послабити дії факторів, що стимулюють від'їзд. Тоді сальдо міграції досягне до 2015 р. 50 тис. осіб на рік [5].

Тому потрібно вирішити такі питання трудової міграції: налагодити облік мігрантів, які працюють за рубежом; розробити політику формування стабільного внутрішнього ринку праці; провести політику соціального захисту громадян України, які працюють за кордоном; розробити заходи запобігання нелегальної трудової міграції.

Таблиця 2

Міграційний рух населення України за регіонами за 2004–2012 рр.

Регіон	Кількість осіб за роками								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна	46182	34997	29982	29669	22402	19470	14677	14588	14517
Автономна Республіка Крим	4286	3043	2687	2377	1704	1402	934	765	768
області									
Вінницька	1213	850	731	793	552	586	471	447	543
Волинська	1001	901	806	865	541	437	372	289	261
Дніпропетровська	3111	2188	1852	1828	1313	1229	1024	1087	1047
Донецька	6384	4702	4313	3796	2976	2409	1793	1454	1326
Житомирська	909	797	693	622	429	359	324	356	264
Закарпатська	1379	1027	987	795	652	480	362	360	475
Запорізька	2300	1697	1353	1292	966	880	618	672	557
Івано-Франківська	610	557	482	500	319	392	426	396	384
Київська	771	503	463	307	304	275	252	276	489
Кіровоградська	741	483	381	401	293	336	256	224	214
Луганська	3791	2910	2803	3313	1997	1827	1203	955	779
Львівська	1138	944	811	723	582	636	574	563	473
Миколаївська	1113	848	634	592	425	429	364	293	311
Одеська	2051	1601	1171	1439	886	842	681	726	671
Полтавська	990	803	620	496	483	409	309	274	270
Рівненська	968	1069	914	898	654	448	273	246	206
Сумська	876	712	641	789	546	429	321	240	257
Тернопільська	544	546	388	451	330	329	332	361	318
Харківська	3446	2260	1923	2252	2285	1967	848	825	748
Херсонська	1230	885	659	697	586	461	267	249	236
Хмельницька	789	621	571	590	452	335	321	301	295
Черкаська	937	670	588	547	369	316	318	275	223
Чернівецька	979	790	704	507	298	219	233	258	230
Чернігівська	879	796	646	706	525	465	357	263	219
м. Київ	2852	2139	1577	1606	1563	1254	1203	2202	2719
Севастополь	894	655	584	487	372	319	241	231	234

Останнім часом велике занепокоєння викликає такий вид міграції, як усиновлення іноземцями українських дітей, що становить загрозу нашому суспільству, адже відбувається значний відтік потенційної робочої сили, спостерігається старіння робочої сили, а нова не поступає в потрібній кількості. На жаль, в сучасній Україні відсутня цілісна концепція державної міграційної політики. У Верховній Раді триває процес узгодження та приведення у відповідність законодавства щодо усиновлення із законодавством інших держав. Президент України підняв питання щодо обмеження усиновлення іноземцями наших дітей, але воно не було законно затверджено і знаходиться на плаву по сьогоднішній день.

Українське законодавство дозволяє всиновлювати дітей всім іноземним громадянам і навіть судимим іноземцям. Це пояснює таку популярність України серед іноземців.

Для детального аналізу розглянемо загальну кількість усиновлених іноземними громадянами дітей в період 2007–2012 рр. (таблиця 3).

Таблиця 3

Чисельність дітей, усиновлених протягом 2007–2012 років

Роки	Чисельність дітей, усиновлених протягом року	Ланцюгові індекси
2007	1670	
2008	1587	0,95
2009	1428	0,90
2010	1202	0,84
2011	969	0,81
2012	806	0,83

Останніми роками кількість дітей, усиновлених іноземцями, зменшується: у 2007 р. було усиновлено 1670 осіб, у 2008 р. – 1587 чоловік, у 2009 р. – 1428, у 2010 р. – 1202, у 2011 р. – 969, у 2012 р. 806 усиновлених. Але частка міждержавного усиновлення залишається високою.

Проаналізуємо тенденцію усиновлення українських дітей іноземцями за регіонами станом на 31.12.2012 (таблиця 4) [6].

Таблиця 4

Кількісні показники усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування іноземними громадянами за 2012 рік

Регіон	Всього дітей	До 1 року	1–2 роки	3–5 років	6–10 років	11–17 років
1	2	3	4	5	6	7
АРК	48	2	2	8	17	19
Вінницька	16			1	9	6
Волинська	5			1	1	3
Дніпропетровська	45	3	0	6	20	16
Донецька	136	5	11	32	43	45
Житомирська	19		1	4	9	5
Закарпатська	41		1	11	25	4
Запорізька	63		7	8	15	33
Івано-Франківська	0					
Київська	47		2	5	16	24
Кіровоградська	36	1	7	5	15	8
Луганська	55	8	1	10	22	14
Львівська	6			1	4	1
Миколаївська	13		1	4	8	
Одеська	90	1	6	24	34	25
Полтавська	17	3	1	2	10	1
Рівненська	0					
Сумська	12			1	7	4
Тернопільська	2			1		1
Харківська	27	6	1	10	8	2
Херсонська	39		2	4	20	13
Хмельницька	39		1	9	21	8
Черкаська	11	2		2	4	3
Чернівецька	1				1	3
Чернігівська	11		2	3	3	
м. Київ	18	3	4	3	6	2
м. Севастополь	9		1	1	1	6
ВСЬОГО:	806	34	51	156	319	246

Виходячи з вище поданих даних, можна зробити висновок, що усиновлення українських дітей іноземними громадянами, хоч і має менші кількісні показники в порівнянні з попередніми роками, але все ж таки знаходиться на високому рівні. Особливо багато дітей було усиновлено в Донецькій та Одеській областях – 136 та 90 осіб відповідно.

За статистичними даними кожного року іноземцями усиновлюється понад 2 000 дітей, а витрати

іноземних агентств з усиновлення складають більш ніж 10 000 \$. За останні 8 років іноземці усиновили через Державний центр усиновлення понад 10 175 дітей, про долю більш ніж чотирьох тисяч, з яких не відомо у Центрі. Через це Україну називають «країною дикого усиновлення».

За даними Міністерства закордонних справ України в 2010 р. за кордоном на обліку перебуває 20 538 усиновлених українських дітей, а вже на 2012 р. – 22 313 дітей. Проаналізуємо показники усиновлення дітей іноземними громадянами в 2010 році (рис. 5).

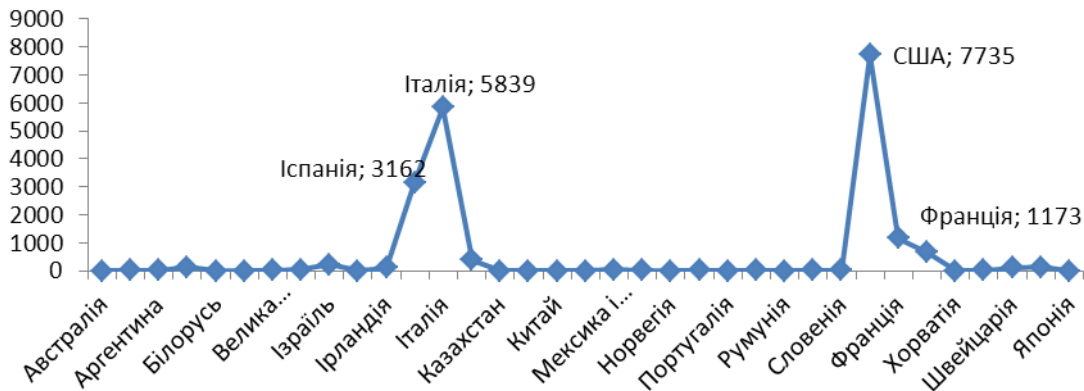

Рис. 5. Кількість усиновлених дітей громадянами іноземних держав [7].

З рисунку видно, що найбільше дітей усиновлено громадянами США – 7735, Італії – 5839, Іспанії – 3162, Франції – 1173, Ізраїлю – 916, ФРН – 654, Канади – 376, Бельгії – 137, Швеції – 126, Швейцарії – 105, Ірландії – 102.

Україна стала країною пенсіонерів через «дитячу» кризу. За даними 2012 року більшість українських сімей не бажає найближчим часом народження дітей. Згідно з соціологічними дослідженнями більше 80 % опитаних не хочуть мати дітей найближчим часом. Лише кожен десятий опитаний планує невдовзі мати дитину. Більша частина українців не хочуть мати дітей, тому що їм запізно (54 %), в них є діти і їм достатньо (22 %), їм ще рано народжувати (7 %), в країні несприятливі соціальні умови (14 %). Та ще й величезна кількість українських сиріт усиновлюється іноземцями.

Якщо показники залишатимуться такими ж, і кількість усиновлених іноземцями наших дітей і тих, хто не хоче народжувати дітей, буде такою ж, то через 15–20 років перед Україною постане проблема знищення трудового потенціалу держави.

Наслідком такої демографічної ситуації стане те, що кількість пенсіонерів буде в кілька разів перевищувати кількість людей, які спроможні працювати. Це призведе до таких катастрофічних наслідків: пенсії та соціальні гарантії зростатимуть, але в країні не буде трудових ресурсів, які забезпечують надходження цих коштів. В Україні й так на 1/3 населення складається з пенсіонерів, а трудових ресурсів вже не вистачає.

Негативним фактором, що призводить до старіння нації є те, що Україна втрачає традицію багатодітних сімей. Так, наприклад, у 1970 році 75,4 % сімей мали дітей, при цьому 1 209 тисяч сімей мали троє і більше дітей (10 % всіх сімей). У 1979 році сімей, що мали дітей було 59,8 %, з них 698,5 тисячі – багатодітні. У 1989 році – 56,4 % сімей, 668,3 тисячі багатодітних, в 2001 році – 51,5 % сімей з дітьми, 369,2 тисячі багатодітні (5,7 %). У 2007 році за даними Держкомстату 67,9 % сімей мали одну дитину, 28,4 % – дві, 2,6 % – три і лише 1,1 % сімей – четверо і більше дітей.

Поки що в Україні майже не працюють над вирішенням цієї проблеми, а також над проблемами міграції взагалі, наслідок такої безвідповідальності є стрімке старіння нації та зменшення трудового потенціалу України.

Висновки. Питання міграційної політики являється пріоритетним питанням і знаходиться в зоні поглибленої суспільної уваги, так як на сьогоднішній день міграційній політиці України притаманна фрагментарність і певна суперечливість, їй не вистачає комплексності, врахування міграційного компонента під час планування соціального та економічного розвитку, стратегії міжнародних відносин. Ведуться пусті балачки та висуваються пропозиції щодо вирішення проблем міграції українців, але не видається ніяких нормативних актів, які б закріпили дані пропозиції.

Україна стоїть на порозі трудової кризи. Якщо дані проблеми в найближчі роки не будуть вирішені, українців, як окремої нації, може взагалі не стати.

Література

1. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.org/book_z190_page_4.html
2. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А.

Гришнова, Л.П. Керб. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Козик В.В. Світове господарство та міжнародні економічні відносини / В.В.Козик, Л.А. Панкова – Львів: Знання, 2005. – 180 с.

5. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції населення / Е.М. Лібанова, О.В. Позняк. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – С. 57.

6. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://mlsp.kmu.gov.ua/>

7. Офіційний сайт Державного департаменту з усиновлення та захисту дітей [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ditu.gov.ua/>

8. Римаренко Ю.І. Міграційні процеси у сучасному світі: світовий, регіональний, національний виміри (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): енциклопедія / [Ю. Римаренко, Р. Абдулатипова, Н. Нижник та ін.]; за ред. Ю. Римаренка. – К. : Довіра, 1998. – 912 с.

9. Маліновська О.А. Міграційна ситуація та міграційна політика в Україні/ О.А. Маліновська. – 3-є вид. – К., 1997. – 69 с. – С. 50.

10. Чехович С.Б. Теоретичні засади регулювання міграційних процесів в Україні : моногр / С.Б. Чехович. – К., 1998. – 178 с.

11. Новік В. Державна політика і регулювання імміграційних процесів в Україні: Аналітичне дослідження: моногр. / В. Новік – К. : Компанія ВАІТЕ, 1999. – 170 с.

12. Нижник Н.Р. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація : монографія / Відп. ред. Н.Р. Нижник; Кол. авт.: В.Б. Авер'янов, І.А. Грицяк, С.Д. Дубенко та ін. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 448 с.

References

1. Administrative regulation of migration processes [electronic resource]. – Mode of access: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z190_page_4.html

2. Vasil'chenko V.S. Managing by labor potential: teach. handbook. / V.S.Vasylchenko, A.M.Hrynenko, O.A. Grishnova, L.P. Kirby. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2005. – 403 p.

3. State Statistics Service of Ukraine [electronic resource] // Official Website. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Kozik V.V. World Economy and International Economic Relations / V.V.Kozyk, L.A. Pankov. – Lviv: Knowledge, 2005. – 180 p.

5. Libanova E.M. External labor migration / E.M. Libanova, O. Pozniak. – K. RVPS Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine, 2002. – S. 57.

6. Ministry of Social Policy of Ukraine [electronic resource] // Official Website. – Mode of access: <http://mlsp.kmu.gov.ua/>

7. Official website of the State Department by Adoption and Protection of Children [electronic resource] // Official Website. – Mode of access: <http://www.ditu.gov.ua/>

8. Rymarenko Y.I. Migration processes in the contemporary world: global, regional, national dimensions (conceptual apparatus, conceptual approaches, theory and practice): Encyclopedia / Ed. Rymarenko Y.I., Y.I. Rymarenko (supervisor), R.Abdulatyypova, N. Nyzhnyk [et al.]. – K.: Trust, 1998. – 912 p.

9. O.A. Malinovsky Migration situation and migration policy in Ukraine / O.A.Malinovska – 3rd ed. – Kyiv, 1997. – 69 p. – S. 50.

10. Czechowicz S.B. Theoretical basis for regulating of migration processes in Ukraine: Monograph. / S.B. Czechowicz. – K., 1998. – 178 p.

11. Novick V. Public policy and regulation of the immigration process in Ukraine: Analytical study: Monograph. / V. Novick. – K. VAITE Company, 1999. – 170 p.

12. Nyzhnyk N.R. Governance in Ukraine: centralization and decentralization: Monograph / Ed. yet. N.R.Nyzhnyk, Num. auth.: V.B. Aver'yanov, I.A. Hrytsiak, S.D. Dubenko et al. – K.: Type of UAPA, 1997. – 448 p.

Рецензія/Peer review : 11.6.2013 р.

Надрукована/Printed : 13.8.2013 р.

Рецензент: завідувач кафедри менеджменту КрНУ ім. М. Остроградського д.е.н., проф. М.М. Хоменко